

OVER DE WORTEL EN HET MES

Meisjesbesnijdenis onder Indonesische vrouwen in Nederland: een quickscan

PHAROS

Voorwoord

Dit is het verslag van een quickscan door Pharos uitgevoerd in de periode april 2014 – januari 2015 onder Indonesische vrouwen die in Nederland woonachtig zijn. Het thema van de quickscan gaat over in hoeverre meisjes en vrouwen met die etnische achtergrond vroeger dan wel recentelijk met meisjesbesnijdenis te maken hebben gehad, hetzij in Indonesië dan wel in Nederland. Het verslag is bestemd voor het Ministerie van VWS.

Het oorspronkelijk plan hield in dat de quickscan onder zowel Indonesische als Maleisische vrouwen en meisjes zou plaatsvinden. Tegen alle verwachtingen in is het erg moeilijk gebleken om vrouwen en meisjes uit Indonesië en Maleisië te vinden die bereid waren om over hun ervaring met meisjesbesnijdenis te praten. De weerstand tegen praten in een (focus)groep bleek overigens groter te zijn dan het hebben van een gesprek in een een-op-een situatie. Uiteindelijk is besloten de doelgroep Maleisische vrouwen niet verder actief te benaderen. Wel zijn de signalen die we kregen over deze groep vrouwen meegenomen in het verslag, ook op grond van het feit dat zowel de taal als het cultureel en religieus idioom sterk met elkaar overeenkomt.

Het verslag is als volgt opgebouwd: na een korte schets over de aanleiding wordt ingegaan op de onderzoeksvragen en de manier waarop deze vragen beantwoord zouden worden. Hierna wordt aangegeven om hoeveel personen het in feite gaat en om welke reden Indonesische vrouwen in Nederland terechtgekomen zijn. Hieruit blijkt dat de groep Indonesische vrouwen een grote differentiatie kent. Vanwege het belang van de werving voor de inclusie en de resultaten - en om aan te geven hoeveel moeite het gekost heeft - wordt daaropvolgend ingegaan op de wervingsactiviteiten.

In hoofdstuk 6 staan de resultaten van de quickscan vermeld, opgesplitst naar hun kwantitatieve en kwalitatieve aard. Waarna in de daaropvolgende Discussie twee aspecten verder uitgediept en enkele prikkelende vragen opgeroepen worden. De conclusies in hoofdstuk 8 vallen uiteen in een algemeen deel en het deel waarin de onderzoeksvragen beantwoord worden. De aanbevelingen die voortvloeien uit de quickscan staan in hoofdstuk 9. Het verslag eindigt met een enkele slotopmerking en drie bijlagen, waaronder de lijst van personen, instanties, organisaties en digitale contacten die benaderd zijn .

De quickscan was niet mogelijk geweest zonder de hulp van Marjan Groefsema en Diede Sterenborg die de eerste stappen zetten, Özgül Eser die moslim organisaties bezocht en respondenten rekruteerde, en samen met Yodit Jacob het focusgroeps gesprek leidde. Niet onvermeld mag blijven dat ook VGV sleutelpersonen, spreekuurhouders en professionals van de GGD-en en het AMK op zoek gingen naar participanten aan deze quickscan. Uiteraard tenslotte een woord van dank voor de Indonesische vrouwen die de moed hadden om met elkaar of in een interview te praten over dit gevoelig onderwerp. .

Erick Vloeberghs

Inhoudsopgave

1.	Aanleiding	3
2.	Doel van de quickscan	3
3.	Vraagstelling en werkwijze	3
4.	Indonesiërs en Maleisiërs in Nederland	5
	4.1. Enkele cijfers	
	4.2. Differentiatie onder Indonesiërs in Nederland.	
5.	Werving	7
6.	Resultaten	8
	6.1. Kwantitatief	
	6.2. Kwalitatief	
7.	Discussie	17
	7.1. Het snijvlak tussen symbolisch en <i>besnijdenis</i>	
	7.2. Tegenstrijdige ontwikkelingen?	
8.	Conclusie	21
	8.1. Algemene conclusies	
	8.2. Beantwoording van de onderzoeksvragen	
9.	Aanbevelingen	25
10.	Afsluiting	26
Bijlage 1	Informatie voor mogelijke respondenten	27
Bijlage 2	Informatie voor wervende intermediairen	29
Bijlage 3	Overzicht van wie benaderd is	31

1. Aanleiding

Op 7 februari 2014, de dag na Zero Tolerance Day – waarop wereldwijd aandacht gevraagd wordt voor de strijd tegen meisjesbesnijdenis – verschijnt in de Volkskrant een artikel van Rob Vreeken waarin hij schrijft dat: “Terwijl besnijdenis van meisjes in Afrika geleidelijk afneemt, lijkt het in Indonesië alleen maar erger te worden”. En dat “de verminkingen in Azië buiten beeld blijven” in tegenstelling tot de grote aandacht voor wat zich in Afrika afspeelt. Ook andere media springen op het beladen thema (radioprogramma op NTR 2 op 7 februari; artikel Trouw op 13 februari). Op verzoek van het Ministerie van VWS doet Pharos een verkenning van de situatie in Indonesië¹. Daaruit blijkt dat meisjesbesnijdenis er al langer voorkomt, zij het vroeger in een mildere vorm en minder massaal. Verder is sprake van medicalisering van het fenomeen (professionele vroedvrouwen en artsen doen nu de ingreep) - mede door de opstelling van de Indonesische overheid die in plaats van een resolute afwijzing van meisjesbesnijdenis in 2006 richtlijnen uitvaardigt waardoor de ingreep ‘hygiënischer’ is dan wanneer uitgevoerd door de *dukun bayi* (TBA). De korte verkenning naar wat zich in Indonesië afspeelt, roept de vraag op hoe het zit met de relatief grote groep vrouwen uit Indonesië en Maleisië die in Nederland wonen (permanent) of verblijven (tijdelijk).

2. Doel van de quickscan

Naar aanleiding van de verkenning, het wereldwijd verbod op vrouwelijke genitale verminking (VGV) en gezien de grote groep inwoners met een Indonesische achtergrond wil de Nederlandse regering meer informatie over de situatie in Nederland zodat beleid gemaakt kan worden met betrekking tot Indonesische en Maleisische moeders met dochters die mogelijk risico lopen om besneden te worden.

In opdracht van het Ministerie van VWS heeft Pharos in de periode april - december 2014 een quickscan gedaan met als doel na te gaan wat de situatie is onder Indonesische en Maleisische vrouwen in Nederland die dochters hebben en die al of niet regelmatig naar het herkomstland reizen. De quickscan mondt uit in dit rapport waarin conclusies en aanbevelingen staan die het Ministerie in staat stelt beleid te formuleren en onderbouwde acties te ondernemen.

3. Vraagstelling en werkwijze

De quickscan richt zich uitsluitend op de situatie in Nederland. Met dien verstande dat Indonesische en Maleisische vrouwen en meisjes zowel in Nederland als in de herkomstlanden te maken kunnen krijgen met meisjesbesnijdenis. De opdracht houdt daarom een wat brede vraagstelling in die neerkomt op de volgende twee kernvragen:

---

¹ Terug van weggeweest? FGM in Indonesië (Vloeberghs, 2014 Pharos).

1. *Leven in Nederland vrouwen en meisjes met een Indonesische of Maleisische achtergrond die zelf besneden zijn?*
2. *Lopen meisjes die in Nederland wonen met een Indonesische of Maleisische achtergrond risico om besneden te worden en zo ja hoe groot moet dit risico worden geschat?*

Bovenstaande vragen zijn op verschillende manieren binnen de doelgroepen aan de orde gekomen: in een focusgroepsgesprek, via individuele interviews en tijdens de werving van respondenten.

1. Het focusgroepsgesprek (FGG). Na een grote mate van inzet (telefoon, mail) en herhaalde pogingen is het uiteindelijk gelukt om vier vrouwen bereid te vinden met elkaar over het onderwerp te praten. De volgende vier thema's kwamen daarin aan de orde:

1. Onder welke groepen Indonesiërs in Nederland komt VGV voor?
2. Bestaat het risico dat meisjes besneden worden (bijv. bij bezoek aan thuisland) en hoe groot is dat risico?
3. Hoe staat het met kennis (awareness) over VGV:
  - over de gevolgen van VGV
  - over zorg(voorzieningen) in Nederland voor vrouwen met klachten
  - over de Verklaring tegen Meisjesbesnijdenis?
4. Wat kan de rol zijn / wat kan gedaan worden door
  - de eigen organisaties?
  - organisaties als GGD en Pharos?

2. Individuele interviews. Een groot aantal vrouwen, het merendeel eigenlijk, die we benaderden gaf te kennen er niets voor te voelen om dit onderwerp te bespreken in bijzijn van anderen. Een viertal Indonesische vrouwen wilde wel in een persoonlijk onderhoud hun mening geven en vragen beantwoorden. Drie vrouwen hebben face-to-face gesprekken gevoerd met een van de onderzoekers en met twee vrouwen is ge-skyped. De vragen zoals boven aangegeven waren de rode draad bij die gesprekken maar ook andere thema's kregen de ruimte (semi-open interviews met topiclist).

3. Tijdens de werving voor het focusgroepsgesprek zijn moskeeën en organisaties bezocht en is er telefonisch en via digitale kanalen en *social media* contact geweest met Indonesiërs en Maleisiërs in Nederland. Hun reacties en opmerkingen zijn onderdeel van deze quickscan en zijn ondersteunend bij de impressies die voortkomen uit de interviews en het focusgroepsgesprek.

4. Indonesiërs en Maleisiërs in Nederland

4.1. Enkele cijfers

Conform de gegevens van het CBS woonden op 1 januari 2014 191.507 Indonesische vrouwen in Nederland. Daarvan zijn 100.221 vrouwen ouder dan 50 jaar. De groep Maleisische vrouwen in Nederland is aanzienlijk kleiner; op 1 januari 2014 stonden 1758 vrouwen van de 1ste generatie geregistreerd en 1083 vrouwen van de 2de generatie. Indien gekeken wordt naar de hoeveelheid meisjes en jonge vrouwen (leeftijd van 0 tot 20 jaar) dan wonen 11.321 Indonesische (op 1-1-2013) en 629 Maleisische meisjes/jonge vrouwen in Nederland (op 1-1-2014).

Voor beide bevolkingsgroepen geldt dat ze zich vooral in steden vestigen. Zo woont in Amsterdam een 50-tal Maleisiërs en meer dan 700 personen met een Indonesische achtergrond. Den Haag en Rotterdam zijn twee andere favoriete steden.

Vanwege de gezamenlijke geschiedenis wonen sommige Indonesiërs al heel lang in Nederland. Uit de CBS cijfers valt op te maken dat 21.000 Indonesische vrouwen hier al 50 tot 60 jaar wonen. Terwijl uit die cijfers ook blijkt dat slechts 26 Maleisische vrouwen al zo lang in Nederland verblijven. Vanwege het relatief klein aantal Maleisische vrouwen in Nederland in verhouding tot de groep Indonesische vrouwen, de gelijkenis tussen beide (in taal en afkomst) en de beperkte tijd is tijdens de quickscan gefocust op de groep Indonesiërs.

4.2. Differentiatie onder Indonesiërs in Nederland.

De groep Indonesiërs in Nederland kenmerkt zich door haar grote heterogeniteit. De belangrijkste te onderscheiden groepen zijn:

1. Molukkers. Vanaf 1950 zijn grote groepen Molukkers in Nederland komen wonen. Ondanks de vermeende tijdelijkheid van de toenmalige maatregel zijn de meeste Molukkers (gedwongen) in Nederland blijven wonen. Het betreft een grote groep Christenen en een veel kleinere groep moslims - die als KNIL militair uiteindelijk in Nederland terechtkwamen. Door hun weigering de Nederlandse nationaliteit aan te nemen, staan Molukkers als Indonesisch geboekstaafd.
2. Arbeidsmigranten en expats. Gezien de nauwe en historische band tussen Indonesië en Nederland werken en wonen veel Nederlanders in Indonesië en andersom. Indonesiërs in Nederland zijn vaak werkzaam in de horeca, op het terrein van ontwikkelingssamenwerking bij Ngo's en universiteiten, of binnen overheidsdiensten en bij multinationals (o.a. Shell). Daarnaast werken ze soms als au pair of in de huishouding.
3. Huwelijk met Nederlander. De oude en nieuwe contacten tussen Nederland en Indonesië (zie ook punt 2), het feit dat nogal wat Nederlanders van oudsher het Maleis of Bahasa Indonesia machtig zijn en de Indonesische cultuur en eetgewoonten kennen, maakt dat Nederlanders een aantrekkelijke partner zijn voor Indonesiërs. Uit onze quickscan blijkt dat een aantal van Indonesische vrouwen tegelijk werkzaam kunnen zijn als expat; ze wonen in Nederland maar verblijven soms langere tijd in Indonesië in kader van hun werk.

4. Studenten. Jaarlijks komen ongeveer 1000 studenten uit Indonesië naar Nederland in kader van een studie (HBO, wetenschappelijk onderwijs, promotie) (Bron: Nuffic, 2012; cijfers 2004-2012). Het aantal studenten uit Maleisië was niet te achterhalen.
5. Asielaanvraag. Uit gegevens aangeleverd door het GCA (Gezondheidscentrum Asielzoekers) blijkt dat het aantal asielaanvragen uit beide landen – dus ook vanuit Indonesië - vrij klein is. In de periode 2001 tot 2010 zijn in totaal 72 asielaanvragen behandeld van Indonesiërs en 43 van Maleisiërs (met respectievelijk 4 en 18 kinderen onder de 18 jaar).

Daarnaast is er de differentiatie in religieuze gezindheid en het feit dat Indonesië uit 13.000 eilanden bestaat. Van oudsher lopen animistische en godsdienstige praktijken door elkaar in de *adat* (de culturele gedragscode). Volgens de *Pancasila* (de 5 zuilen van de Indonesische samenleving) kent Indonesië vrijheid van godsdienst². Het komt voor dat op een enkel eiland zowel hindoes wonen als boeddhisten, christenen en moslims. Maar ook dat een specifieke etnische groepering op een eiland zich christen noemt terwijl hun religieuze praktijk doordrenkt is van islamelementen en de *adat*. De gewoontes en gebruiken op de eilanden kunnen al met al sterk van elkaar verschillen. Vooruitlopend op de resultaten viel tijdens de gesprekken die gehouden zijn op dat telkens gezegd werd dat de praktijk van meisjesbesnijdenis – dus in hoever ‘gesneden’ werd (het type), op welke leeftijd, wie het doet (een *dukun bayi* of in een ziekenhuis) en met welke reden – verschilt van eiland tot eiland.

Van belang in kader van de quickscan is verder dat de islamisering van Indonesië in rap tempo plaatsvindt – en dat deze islamisering door (lokale) overheden gestimuleerd wordt. Indonesië is momenteel het grootste moslimland van de wereld. De islamisering gaat echter niet gepaard met radicalisering; de meeste moslims zijn gematigd en vooraansnog vormen de *hardliners* die ijveren voor de islam als staatsgodsdienst in Indonesië een kleine minderheid³.

---

² Pancasila is de officiële Indonesische staatsideologie. Panca betekent vijf en sila "rechtschapenheid, moreel juist gedrag". De Pancasila zijn vijf aan elkaar verbonden principes die voor een deel gemodelleerd zijn de ethische code van het boeddhisme. Het eerste principe is Geloof in de ene en enige God (*Ketuhanan Yang Maha Esa*). Het principe houdt tevens in "dat men in Indonesië verplicht is om (tenminste in naam) één van de vijf grote godsdiensten te belijden" (zie verder Wikipedia).

³ Zie het interview met Azyumardi Azra, een vooraanstaand publiek intellectueel en hoogleraar aan de islamitische staatsuniversiteit in Jakarta. (dagblad Trouw, dd. 2 maart 2015). <http://www.trouw.nl/tr/nl/4496/Buitenland/article/detail/3877058/2015/03/02/Exporteer-de-kleurrijke-en-relaxte-islam-van-Indonesie.dhtml>. Informatie over de radicalisering, zie Jan Kees Oppelaar (2010). *Jihad vs McWorld in Indonesië. Een genealogie van de gewapende jihad in Indonesië en de rol van globalisering ten tijde van Jemaah Islamiyah aan het begin van de 21ste eeuw*. Universiteit Utrecht (scriptie). Gedownload via Google 20 febr 2015.

5. Werving

De werving van deelnemers uit beide landen aan het focusgroeps gesprek (FGG) verliep ondanks alle pogingen zeer moeizaam. Een stapsgewijs overzicht:

1. Er zijn twee informatiefolders geschreven, in eerste instantie allebei in het Nederlands. De eerste folder (1 kantje A4) werd verstuurd na het eerste contact (telefonisch of via mail – zie punt 2). Daaropvolgend werd weer contact opgenomen en kon indien gewenst de tweede folder (met meer informatie) ontvangen worden. Later, toen bleek dat de werving minder vlot verliep dan gehoopt, is de kernboodschap (de korte folder) in twee talen vertaald; in het Engels en het Bahasa Indonesia. De drietalige folder is als bijlage ingevoegd bij dit verslag.

2. Als start werd contact opgenomen met bekenden van de beide onderzoekers (M.G. en E.V.). Hen werd op hun beurt gevraagd hun contacten te benaderen – daarin ondersteund met een van de folders. Dit leverde helaas niets op (ondanks de vaak hoopvolle beloften die de bekenden deden).

3. In een eerste poging zijn op Indonesiërs gerichte organisaties benaderd, inclusief de Molukse organisaties. Ook bij hen werd bot gevangen. In een aantal gevallen vond men dat we de ‘vuile was’ aan het buiten hangen waren, twee benaderde contacten beweerden dat het alleen onder moslims gebeurt en iemand schreef: “ik heb er nooit van gehoord. Als dit zou spelen, zou ik het zeker weten”.

4. In dezelfde periode werd een overzicht gemaakt van websites, weblogs en web forums gericht op Indonesische en Maleisische mensen in Nederland. Ook werd nagegaan welke moskeeën in Nederland door de onderzoekspopulatie bezocht worden. Het overzicht is als bijlage ingevoegd.

5. Halverwege juli 2014 werd een iemand bereid gevonden om te praten maar dan wel in het Engels en niet in een groep.

6. Na de zomer werd de informatiefolder ingekort en vertaald. Daarnaast werden eerdere contacten opnieuw benaderd en werd via websites en weblogs contact gezocht met sleutelpersonen en bezoekers uit beide gemeenschappen. Dit leverde reacties op (zie overzicht) maar helaas geen deelnemers. In veel gevallen gaf men eerst aan het interessant te vinden maar daarna liet men verder niets meer van zich horen, ook niet na herhaalde verzoeken.

7. Toen in september 2014 nog steeds niemand wilde participeren in een focusgroeps gesprek werd besloten een en ander over een andere boeg te gooien. Er werd contact gezocht met een Indonesische dan wel een Maleisische moslima die tegen vergoeding bereid zou zijn ook outreachend te werven en het gesprek met moskee functionarissen en met potentiële kandidaten aan te gaan. Toen na een maand en diverse pogingen niemand uit de onderzoekspopulatie bereid gevonden werd de werving op zich te

nemen, is besloten een niet-Indonesische moslima de opdracht te geven. In oktober werd een Turks Alevitische vrouw bereid gevonden op pad te gaan.

8. In de maanden oktober-november werd de zoektocht naar deelnemers geïntensiveerd en zijn Indonesische organisaties en moskeeën opnieuw benaderd en ook daadwerkelijk bezocht. Dit leverde vier deelnemers aan het focusgroepsgesprek op. Tegelijkertijd begon het contact met Indonesische *expats* vruchten af te werpen. Toen de eerste bereid was te praten over haar ervaringen, melden zich nog drie anderen via deze laatste respondent en de daaropvolgende (snowballing). Opvallend was wel dat op een na alle expats een individueel gesprek wilden, niet een groepsgesprek.

Het focusgroepsgesprek is uitgeschreven. De transcriptie is op te vragen bij de onderzoeker. Meer informatie over de digitale reacties tijdens de werving is te vinden in bijgevoegd overzicht.

6. Resultaten

6.1. Kwantitatief

- In totaal zijn een 70-tal personen, instanties, organisaties en moskeeën benaderd, zowel telefonisch en via mail als via website, weblog, webforum en sociale media (Facebook). Daarnaast zijn diverse organisaties en moskeeën daadwerkelijk bezocht waarbij gesprekken plaatsgevonden met imams en sleutelpersonen binnen de Indonesische gemeenschap. Wat de Maleisische gemeenschap betreft zijn enkele organisaties en personen via mail en telefonisch benaderd maar is, om reden die eerder al aangegeven zijn, afgezien van verdere pogingen tot participatie. In bijgevoegd overzicht (Bijlage 3) en paragraaf 6.2.4. wordt dieper ingegaan op welke personen, organisaties etc. benaderd zijn en op de aard van de reacties (kwalitatief).
- Uiteindelijk is het gelukt om 4 personen bereid te vinden tot deelname aan een focusgroepsgesprek (20 november). De deelnemers waren drie wat oudere vrouwen die via een moskeebezoek gevonden werden en een van oorsprong Javaanse vrouw die via de Indonesische *expat community* benaderd werd. Deze laatste is jonger en werkzaam als arts/onderzoeker. Twee oudere deelneemsters hadden een Javaans-Surinaamse achtergrond! Een van hen is overigens in Suriname opgegroeid en besneden. Beide vrouwen gaven aan dat de *sunat perempuan* (meisjesbesnijdenis) een Javaanse traditie is, en dat ze op grond daarvan besneden werden. Het roept uiteraard de vraag op in hoeverre in Suriname meer vrouwen wonen met zulke achtergrond wonen die mogelijk besneden zijn.
- Daarnaast is met vier Indonesische personen een interview gehouden, waaronder met twee vrouwen via een Skype verbinding. Al deze dames zijn getrouwd met een Nederlander. Twee van hen zijn werkzaam bij een Nederlandse ontwikkelingsorganisatie. Met twee van de vier vrouwen is contact verkregen na het focusgroepsgesprek, via bemiddeling door een van de participanten (snowballing).
- De inclusie komt daarmee op een totaal van 8 personen (N=8)

Het overzicht maakt duidelijk dat de deelnemers niet representatief zijn voor de gedifferentieerde populatie Indonesisch vrouwen in Nederland. Naast het klein aantal respondenten was bovendien geen van de dames die we spraken (ook niet bij de interviews) jonger dan 30 jaar. Terwijl in de bestaande literatuur wordt aangegeven dat het daadwerkelijk snijden (WHO type 2) in Indonesië pas in zwang kwam na 1995 onder invloed van de islamisering.

6.2. Kwalitatief

In het hiernavolgende wordt met korte citaten aangegeven hoe (soms verschillend) gedacht wordt over het ritueel, de islam component, de medische gevolgen van meisjesbesnijdenis zoals uitgevoerd in Indonesië en het belang om er iets aan te doen in de Nederlandse context.

6.2.1. Het focusgroepsgesprek (FGG)

1. A. De eigen ervaring

De vier deelnemers aan het gesprek zijn allen besneden. Een deelnemster was christen van oorsprong maar is om te mogen huwen met haar man op haar 18de bekeerd tot de islam en werd net voor het huwelijk besneden: "Ik ging naar de vroedvrouw om besneden te worden, maar ik voelde alleen maar een prik. Waarschijnlijk is er aan het puntje van mijn ding.. uh zeg maar, ...ietsje eruit gehaald. Er was ook wat bloed op de watten. Er was verder niets aan de hand, geen bloedingen... Het is een klein ding". Zij heeft haar twee dochters die in Nederland geboren zijn niet laten besnijden. Een andere deelnemster herinnert zich dat het gebeurde maar: "het is alleen symbolisch". Zij was acht jaar toen het gebeurde. "Voor mijn gevoel heeft het niets met geloof te maken maar met traditie. Het is niet iets om je voor te schamen, er is geen bloed, het meisje krijgt allerlei cadeaus". Bij de derde deelnemster vond de besnijdenis plaats toen ze vijf jaar was: "Dat was samen met mijn nichtje. Het was een blij moment, ik ben ook niet droevig op de foto's". De vierde deelnemster herinnert er zich er niets van: "ik heb het aan mijn moeder gevraagd, ik kom uit Java. Ik was nog geen 5 weken oud... Ik heb een dochter, zij is in Suriname geboren, bij haar hebben ze het ook gedaan. Ik stond er niet bij stil om te kijken wat zij precies hebben gedaan maar het was dezelfde principe en op dezelfde manier. Er was geen bloeding, er werd niet gesneden. Het enige was dat toen die oude vrouw de oorbellen ging zetten, dat wilde ik niet zien".

1.B. Besnijdenis of symbolisch?

Bij drie van de vier vrouwen is tijdens de besnijdenis niet daadwerkelijk gesneden. Het traditioneel ritueel (*sunat perempuan*) houdt in dat een kurkumawortel (geelwortel) in de lengte ingesneden wordt waarna dat stuk wortel over de clitoris en vagina gewreven wordt. Het gaat volgens de vier deelnemers om een reinigingsritueel met een zuiver symbolisch karakter. De arts onder de deelnemers: "In mijn 27 jaar als arts in Indonesië heb ik dit niet gezien. Het was altijd schoonmaken met kurkuma, omdat het hygiënische kwaliteiten heeft. Het is een ritueel. Zelfs die prik, ik vraag mij af of het een echte prik is." Een ander zegt: "Als jullie die andere vorm van meisjesbesnijdenis gaan zoeken in Indonesië, dan gaan jullie die niet vinden. Wij doen geen mysterieuze dingen zoals bij die Afrikaanse volken... Indonesiërs zijn erg gevoelige mensen. Ze krijgen al kippenvel bij de idee, laat staan dat ze echt gaan snijden en dicht naaien en zo. Dat doen ze echt niet."

Anderzijds wordt erkend dat het sterk afhangt van het eiland, en soms zelfs van in welke stad je opgroeide. Aangezien de vier vrouwen een Javaanse achtergrond hebben, durven ze daar niet stellig over te zijn. Eilanden en delen ervan waar mogelijk wel gesneden wordt – het gaat dan om een prik of sneetje in de clitoris dan wel het wegsnijden van het topje ervan – zijn volgens een van hen: Madura, Westelijk en Noord Sumatra, Centraal Sulawesi en Kalimantan. Nadat tijdens de discussie uit het artikel in *The Guardian*⁴ voorgelezen wordt zegt de deelnemende arts: “Ze (de auteur) heeft het hier over een massale gebeurtenis, misschien gebeurt dit in een heel klein deel van Java maar we kunnen niet over heel Indonesië praten.” Ook in West Java wordt mogelijk daadwerkelijk gesneden.

1.C. Is meisjesbesnijdenis in Indonesië een islam aangelegenheid?

Volgens de deelnemers aan het FGG is meisjesbesnijdenis in heel Indonesië gangbaar – zij het dat er lokale verschillen zijn in de praktijk ervan. Het zou onder alle gezindtes voorkomen: “Voor mijn gevoel heeft het niets te maken met geloof maar meer met traditie”, beweert een van hen. Een andere deelnemer zegt: “Wij proberen zelf nu steeds beter de Islam te leren. Omdat het niet meer echt moet van de Islam, proberen wij de Islam en traditie niet met elkaar te mengen. We moeten proberen het zo gescheiden mogelijk te houden”⁵. Meisjesbesnijdenis is volgens alle deelnemers *sunna*, en dus niet verplicht. Wanneer de Turkse vrouw die de werving op zich nam daarop aangeeft dat een Molukse imam het woord *makrum* gebruikt in plaats van *sunna*, zegt een deelnemster: “meisjesbesnijdenis is *makrum* voor Indonesiërs; je krijgt geschenken als je het doet maar het is geen zonde als het niet gebeurt. Voor jongens daarentegen is een besnijdenis *wadge* wat betekent dat het verplicht is”. De vier deelnemers zijn vrij stellig in dat er geen dwingende relatie is tussen de islam en meisjesbesnijdenis.

Later in het gesprek echter wordt erkend dat het in Indonesië onder ‘strengere moslims’ mogelijk wel echt gesneden wordt en de sociale druk om het te doen groot is. Men noemt Sumatra, in het bijzonder Padang (“er zijn daar veel meer moslims, en ook strenger”), en de eerder genoemde eilanden. Wanneer onze Turkse medewerkster aangeeft dat ze als moslima in de Euro Moslim moskee heel afstandelijk benaderd werd, dat “de luiken dicht bleven” en de vrouwen in hijab en boerka gekleed waren, repliceert een deelnemster met: “Dat zijn Indonesische mensen die in Syrië hebben gestudeerd of hun mannen zijn in Syrië zijn geweest. Zij hebben daar geleerd hoe zij volgens de Islam hun leven moeten leiden. Maar als we het hebben over Indonesiërs die in Indonesië hebben geleerd en geleefd, dan bestaat die zwarte jurk niet”. Een ander zegt: “Zij (de Salafisten) zijn erg gesloten, je moet net als hen zijn voor ze met je willen praten. Wij zijn niet goed genoeg voor hen”⁶. En ook:

---

⁴ Haworth A. (2012). The day I saw 248 girls suffering genital mutilation. In: *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/uk> (18 november). Gedownload op 11 februari 2014.

⁵ Hier wordt gerefereerd aan de *Ijtihad*, het feit dat moslims na beredenering (‘independent reasoning’ - Wikipedia) hun eigen interpretatie mogen hebben van onderdelen van de Islam, met name van wat als *sunna* bestempeld wordt. *Ijtihad* slaat op de modernistische tendens onder (groepen) moslims die onder meer afzien van meisjesbesnijdenis vanuit de gedachte dat wat bij de cultuur (traditie) hoort, kan veranderen, in tegenstelling tot wat in de Koran staat en niet veranderd mag worden.

⁶ Salafisme (of Salafya) is een orthodoxe stroming binnen de soennitische islam die elke moderniteit afwijst. Het woord is afgeleid van het Arabische woord *salaf* dat "voorouders", "vroegere generatie" betekent. Salafisten willen terug naar de praktijk en overtuiging van de eerste generatie moslims, de *Salaf-al-Saleh*.

“Het is dus niet alleen tegen u dat ze zo doen”. Terwijl de Indonesische arts in het begin van het gesprek beweert dat ze zich niet kan voorstellen: “dat de praktijk (VGV) religie gebonden is”, zegt ze aan het eind van het focusgroeps gesprek: “Ik kan me wel voorstellen dat bijvoorbeeld in Atjeh, waar ze strikter moslim zijn en waar de Salafya is, dat het daar misschien anders kan zijn”. Terwijl de vrouw die vanwege haar huwelijk met een moslim besneden werd aangeeft dat haar schoonmoeder erop stond dat ze zich liet besnijden: “Als jij met mijn zoon wilt trouwen moet je moslim worden en je eerst laten besnijden”.

Twee van de vier deelnemers zijn er van overtuigd dat eerder sprake is van een intergenerationeel verschil. Oudere Indonesiërs houden sterk vast aan de tradities en zijn minder geneigd tot een eigen (kritische) houding (de *Itjihad*). Naast het etnisch en geografisch onderscheid is het generatieverschil volgens de deelnemende arts van belang: “want bij de jonge generatie komt het veel minder voor”.

1.D.Hoe staat het met kennis (awareness) over VGV? En hoe groot is het risico dat meisjes bij een bezoek aan het thuisland besneden worden?

Aan het slot van het focusgroeps gesprek is nagevraagd of en in hoeverre Indonesische vrouwen op de hoogte zijn van het beleid in Nederland, of ze weet hebben van de gevolgen van meisjesbesnijdenis en of dochters bij een bezoek aan het thuisland risico lopen besneden te worden.

In lijn met het voorgaande wordt wat onder de term ‘besnijdenis’ valt, in twijfel getrokken: “Wat bedoelen jullie met besnijdenis? Dat kan verschillende betekenissen hebben en vormen. Praten we over de symbolische vorm of die andere? Als we alleen met de kurkuma over de clitoris wrijven, beschouwen jullie dat dan als een risico? Want er wordt niets weggehaald, niets gesneden, niets verminkt”. Ook na het horen van een radiofragment en het tonen van het artikel uit de Guardian blijft de twijfel⁷. De arts: “Ik heb het artikel ook gelezen, maar het is door een Westerse vrouw geschreven. Niet dat ik haar niet geloof maar ik denk wel dat de context weg is.... Zelfs die prik, ik vraag me af of het een echte prik is”. Een andere deelnemster zegt: “Er is toch een groot verschil tussen een sneetje, een prik of knippen”. Dat er verschillende vormen zijn, is dus bekend. Verder geven drie deelnemers aan dat zij erg jong waren toen zij werden besneden. Onder de Javanen in Suriname wordt de traditie uitgevoerd bij baby’s. Een deelnemster zegt: “Je herinnert het je niet meer, je kunt daarom niet spreken van een traumatische ervaring.” Hoewel een andere deelnemster 18 jaar oud was spreekt ook zij niet over een slechte ervaring “Ik was 18 toen ik besneden werd omdat ik moslim werd, maar normaal in Jakarta is een baby 40 dagen oud, die weet toch niets meer. Ikzelf was er toen het gebeurde niet erg van geschrokken, ik was eerder benieuwd. Ik dacht wat gaat die vroedvrouw bij mij doen. Toen het eenmaal voorbij was dacht ik oh was dat alles?”

Er is wel degelijk kennis is over (de gevolgen van) meisjesbesnijdenis maar volgens hen wordt de ingreep zoals deze in Indonesië uitgevoerd wordt, door buitenstaanders (Westerlingen) te zwaar aangezet; het gaat immers overwegend om een symbolische, onschuldige ingreep. Ook na lezing van een kort fragment uit de Jakarta Post overheerst de

---

⁷ Radiofragment van NOS Journaal van 7 februari waarin een jonge Salafistische vrouw vertelt over haar besnijdenis tijdens een bezoek aan Indonesië.

twijfel⁸. De arts: “Mannen hebben altijd een mening over het vrouwelijk lichaam. Maar wordt het echt zo gedaan? Volgens mij alleen bij een kleine groep binnen de Islam, door mensen uit Indonesië met die (salafistische) achtergrond”.

Op de vraag of Indonesische moeders en dochters op bezoek in het thuisland op hun hoede moeten zijn, wordt afwijzend gereageerd. Het gegeven dat ze in Nederland wonen en de meeste Indonesiërs op de hoogte zijn van het verbod op besnijdenis speelt mee. Naast het feit dat het geen islamitisch voorschrift is: “Hier in Nederland doen we het niet meer. Wij zeggen voor degene die de Islam belijden, het hoeft niet. Het is niet verplicht, het is traditioneel. Tegenwoordig doen ze het niet meer. Mijn dochter heeft twee dochters, zij denkt ‘echt niet hoor!’”. Een ander zegt: “: “De kinderen leven en zijn geboren in Europa, ze weten dat het niet mag. Zij denken waarom zouden we dat doen dan?”.

Volgens de deelnemers zou de Verklaring tegen Meisjesbesnijdenis ondanks alles nuttig kunnen zijn voor mensen uit risicogebieden. “Daar waar het wordt gedaan, is het zeker nuttig om te hebben. Omdat de boetes zo hoog zijn, zullen ze denken: ik ben toch niet gek om dit te doen”. Echter, voor hen zelf achten zij het niet nodig. Verder vinden zij, omdat meisjesbesnijdenis niet binnen hun eigen gemeenschap speelt, het onnodig om dit bespreekbaar te maken binnen hun organisatie. Een deelnemer legt uit waarom: “Bij de Javaans-Surinaamse moskeeën, ook als wij het er over zouden willen hebben, zal er worden gereageerd met: ‘..ahh kom op nou.., dat wordt toch niet door ons gedaan!’ Dus het zal eigenlijk aan dovemans oren zijn. Het is niet nodig om het bij ons naar voren te brengen, want het wordt niet gedaan.”

6.2.2. Interviews

Er hebben vier interviews plaatsgevonden met Indonesische vrouwen. De individuele gesprekken leverden andere inzichten op dan het focusgroeps gesprek. Vooral over de rol van het opkomend salafisme en de invloed ervan op de dorpen waar men van vandaan komt en die men met enige regelmaat bezoekt. Nogmaals werd duidelijk dat er geografisch, etnisch en generationeel inderdaad verschillen zijn in de uitvoering en het type meisjesbesnijdenis in Indonesië.

Interview 1.

Het interview vond plaats in het Engels. Deze vrouw is op Madura geboren (streng islamitisch, toen al). Zij is hoog opgeleid, bekleedde lange tijd een politieke functie in Indonesië en woont sinds twee jaar deels in Indonesië, deels in Nederland (vanwege huwelijk).

Zij werd als baby besneden. Net als haar zuster, waarvan ze de besnijdenis zag plaatsvinden: “I saw how her outer labia were cut. She was hurt very badly. I experienced this too, but I didn’t dare to look at it until 2003. In 2003 we organized a training on sexuality and women empowerment. The trainer asked the participants to look at their genitals. That was the first time that I looked at my genitals with a mirror. The minor labia were not cut but the major labia were cut. It was a severe circumcision.” Later heeft deze respondent haar dochter

---

⁸ Jakarta Post (2013). *MUI pushes govt to circumcise girls*. In het artikel staat dat de MUI (Indonesian Ulema Council = de Raad van moslimgeleerden) meisjesbesnijdenis propageert: “a member of MUI’s fatwa commission said that female circumcision was a religious obligation that should be done to control women’s desire”. Zie: <http://thejakartapost.com/news/2013/01/22/mui-pushes-govt-circumcise-girls.html>. Gedownload op 11 februari 2014.

laten besnijden toen deze zes maanden was: “in the hospital. She cried a lot and there was blood. It was a terrible feeling for me and I always feel guilty towards my daughter”. Later verrichtte de respondent een onderzoek naar VGV in West Java: “the circumcision there wasn’t symbolic. In the very edge of the clitoris there is a white glow (glans). They prick in the glow”. Ook vertelt de geïnterviewde dat volwassen vrouwen naar het ziekenhuis gaan: “and ask for a circumcision. That is one of the reasons why the minister removed the prohibition”⁹. Toen de respondent een kennis van haar, een Indonesische vrouw in Nederland, vroeg of zij haar dochter had laten besnijden antwoordde deze dat ze dat niet had laten doen, maar zij wilde er verder niet over praten...: “I think she didn’t want to be recognized as not being a good Muslim”. Volgens de respondent is er in Indonesië sprake van een relatie tussen de Islam en meisjesbesnijdenis. Maar ze weerlegt meteen daarop dat alle moslimmeisjes in het land besneden worden: “There are 2 camps in Indonesia: on the one hand, people who favor and people who disfavor with FGM. There are also a lot of people advocating against FGM. Since 1994 there is a growing group of feminists. We are promoting a new interpretation of the Quran: we want to go back to the original Quran instead of confusing the Islam with Arab traditions.... I wrote an article about circumcision and organized a debate about the subject. Now, I don’t think it is an Islamic use, it is only a (Arab) tradition.”

Op de vraag wat gedaan kan worden om het risico van besnijdenis van Indonesische meisjes die hier wonen tegen te gaan, zegt de respondent het volgende: ‘In de civic integration exam (inburgeringsexamen), in the Dutch embassy in Indonesia they ask a list of questions. One of the questions was whether circumcision is prohibited in the Netherlands, to inform the Indonesians that it is a forbidden practice in the Netherlands. But during the civic integration course in the Netherlands they didn’t talk about FGM anymore.’

Interview 2

Deze vrouw is geboren in het Hindoe-Javaans Solo (Midden Java). Zij is getrouwd met een Nederlander. Toen zij drie maanden oud was werden door een *dukun baji* (TBA) haar oortjes geprikt en ook de top van de clitoris. “Oma stond erop dat het gebeurde”. Het citaat onderstreept dat meisjesbesnijdenis traditioneel onder alle bevolkingsgroepen en religies plaatsvond. Intussen hebben veel hindoes in die regio zich tot de islam bekeerd, zoals ook haar moeder. De respondent huwde een moslim man en werd daarom ook moslim. Zij woonde de eerste jaren van haar huwelijk naast haar schoonmoeder in Jakarta. In 2002, kort na de geboorte van haar tweede kindje (twee dochters), wilde haar moeder dat haar kleindochter besneden zou worden. De moeder gaf aan dat ze dat niet wilde, werd boos en verdrietig. Ze kreeg voor elkaar dat de oortjes niet werden geprikt maar de *sunat perempuan* was onvermijdelijk. De besnijdenis vond thuis plaats en werd uitgevoerd door een *dukun baji*, “die zijn nu niet meer populair, maar toen nog wel”. Mevrouw zegt erg gehuild te hebben toen ze “het stukje vlees” zag wat van de top van de clitoris weggesneden was. Kort daarop besloot zij naar Nederland te verhuizen. De respondent is nog steeds erg teleurgesteld in dat ze de besnijdenis van haar dochter niet heeft weten te voorkomen. Deze respondent zegt verder dat de besnijdenis nu in meer regio’s plaatsvindt. Zoals in Padang (West-Sumatra) wat oorspronkelijk een matrilineaire gemeenschap was, en in Sulawesi. En ook: “de *sunat* wordt nu gelegitimeerd door religie, voordien door de *adat*... Je

---

⁹ Het betreft het feit dat het Ministerie van Volksgezondheid in Indonesië de ‘Ban on FGM’ in 2006 ophief.

moet stevig in je schoenen staan en Neen kunnen zeggen. De sociale druk van familie en omgeving is erg groot”.

Volgens de respondent wordt in Nederland onder Indonesische vrouwen niet over meisjesbesnijdenis gesproken: “het is geen issue. Op bezoek in Indonesië merk je dat daar wel veel over gesproken wordt”. Verder wordt het thema vaak op sociale media besproken, vooral op Facebook – in het Indonesisch. Volgens deze respondent is Indonesië het derde grootste Facebook-land. “Het is helaas spijtig dat de 5% extremistische moslims in Indonesië zo actief zijn op de sociale media en dat ze daardoor zoveel invloed hebben”.

Wanneer verteld wordt over de Verklaring tegen Meisjesbesnijdenis¹⁰ en gevraagd of het zin heeft om de verklaring in het Bahasa Indonesia te vertalen, zegt de geïnterviewde: “Zo’n Verklaring waar u het over heeft, kan een goed middel zijn om de druk te weerstaan”.

Interview 3

Deze respondent is van huis uit Hindoe-Javaans en een eerste generatie Indonesiër. Zij is getrouwd met een Nederlander en een tiental jaren geleden naar Nederland verhuist. Beide zijn Jehova getuige geworden, ze hebben twee dochters. Op bezoek in het geboortedorp laatst viel haar op dat de meeste dorpingen zich tot de Islam bekeerd hebben. Voor ze op bezoek ging – in gezelschap van haar oudste dochter - zocht ze contact op met haar vroegere vriendinnen (via mail en Facebook). Toen de vriendinnen hoorden dat ze haar dochter zou meenemen, spoorden ze haar aan om de dochter te laten besnijden. Maar vanwege haar geloof, “mijn vastberadenheid” en met steun van haar echtgenoot wist ze dat te voorkomen. “Je moet neen kunnen zeggen, en daar resoluut in zijn” vertelt ze. De respondent heeft matig contact met de Indonesische gemeenschap in Nederland. Maar onderhoudt wel het contact met het thuisland, vooral via Indonesische Facebook-forums. Volgens de respondent wordt op die forums over het onderwerp meisjesbesnijdenis vaak gediscussieerd tussen voor- en tegenstanders. De respondent heeft geen weet van het bestaan van de Verklaring tegen meisjesbesnijdenis maar zegt na wat uitleg daarover dat een vertaling in het Bahasa Indonesia een nuttig instrument kan zijn.

Enkele dagen nadien mailde deze respondent dat haar vriendin J. - een Christen Indonesische vrouw uit Noord-Sumatra die eveneens Jehova-getuige geworden is – een maand voordien met haar dochter van één jaar met vakantie was in Indonesië: “Zij heeft zich toen helemaal niet onder druk gevoeld door haar vriendinnen. Niemand had het over meisjesbesnijdenis, zegt ze”.

Interview 4

Het interview vond plaats in het Engels. Deze respondent heeft haar wortels in Oost-Java en is in kader van een academische studie naar Nederland gekomen. Ze heeft geen kinderen. Deze respondent werkt al lang op het terrein van seksuele gezondheid, ook in Indonesië. Ze bezoekt het land zeer geregeld. Op de vraag of meisjesbesnijdenis plaatsvindt, zegt ze in eerste instantie ‘It doesn’t happen anymore’. Wanneer gerefereerd wordt naar recente onderzoeken in Indonesië waaruit een totaal ander beeld naar voor komt (Amnesty International, IRIN / Unicef en Population Council) zegt ze het niet zeker te weten. Maar dat, als het voorkomt, het alleen op verafgelegen eilanden gebeurt. Bovendien gaat het volgens haar om een vergissing; de kurkuma wortel wordt over de lengte ingesneden waarbij de

---

¹⁰ Deze verklaring wordt meegegeven aan ouders met een dochtertje in het geval het risico bestaat deze besneden wordt tijdens een bezoek aan het land van herkomst. Zie: <http://www.ggdkennisnet.nl/thema/publieke-gezondheidszorg-asielzoekers-pga/publicaties/publicatie/2549-verklaringen-gvg>

wortel symbool staat voor de vagina, en het over de lengte snijden voor een besnijdenis (allegorisch). De clitoris wordt niet beschadigd, het zou een zuiver symbolische handeling zijn.

Op de vraag of ze ooit gehoord heeft over 'social pressure' (door familie, dorpsgenoten) en dat Indonesische vrouwen mogelijk risico lopen dat hun dochter besneden wordt als ze op bezoek zijn, zegt de respondent: "We do not engage in this practice anymore. Well... may be in some remote areas. But Indonesian women living in the Netherlands are highly educated. They don't want it to be done, find it old fashioned. It is no more an issue to them". Op de vraag of een Verklaring tegen meisjesbesnijdenis in het Indonesisch bruikbaar is, wordt meewarig gekeken (Skype = beeld) en zegt zij "Maybe yes. I dont know".

6.2.3. Andere signalen

Naast uit het focusgroeps gesprek en de interviews zijn tijdens de verkenning signalen verkregen vanuit een GGD en een Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (nu: VEILIG THUIS. Advies en meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling). Het eerste signaal betreft een Maleisische familie. Daarnaast vingen we signalen op tijdens bezoek aan moskeeën en organisaties en gaven bezoekers van webfora en weblogs soms reacties op de uitnodiging tot deelname aan de quickscan.

1. Een vertrouwensarts bij het AMK mailt op 9 juli 2014 het volgende naar de advieslijn van Pharos:

"Jeugdverpleegkundige 0-4 jaar vraagt telefonisch advies over een gezin afkomstig uit Maleisië met een dochter van 2 maanden. Ouders kondigen aan dat zij voornemens zijn om hun dochter te laten besnijden in de toekomst in het thuisland Maleisië. In dit gesprek bleek dat ouders de volgende dag vertrekken met het gezin naar Maleisië in kader van familiebezoek. De verpleegkundige gaf aan dat meisjesbesnijdenis in Nederland strafbaar is, ook als dat in het buitenland plaatsvindt waarna een gezin terug komt naar Nederland. Beide ouders zijn expats en zullen maximaal 2 jaar in Nederland verblijven. De verwachting is dat zij de besnijdenis zullen uitstellen tot de terugkeer naar eigen land. Moeder is ook besneden en is samen met haar man overtuigd dat het besnijden van hun dochter de beste keus is. Graag wil ik met een jurist over deze casus overleggen. Wat zijn de juridische mogelijkheden op dit moment? Ouders hebben geen Nederlands paspoort. Het is mij niet bekend of dit gezin zich in Nederland als woonachtig heeft ingeschreven. Ouders zijn nu in Maleisië".

2. Een jeugdarts van een GGD mailt de Pharos advieslijn op 17 september 2014

"Vandaag zag ik op mijn spreekuur als consultatiebureau arts een moeder en bijna 4-jarige dochter van Indonesische afkomst, wij hebben toen gesproken over meisjesbesnijdenis in Indonesië. Graag zou ik naar aanleiding van dit consult willen overleggen."

Na telefonisch overleg waarin tips gegeven werden evenals een uitnodiging om te participeren in het FGG was het een tijd stil. Op 4 december mailt de jeugdarts het volgende: "Enige tijd geleden hebben wij contact gehad over een Indonesisch gezin i.v.m. mogelijke VGV, bij deze een update. Het heeft enige tijd geduurd voor wij weer contact met dit gezin konden krijgen en er een huisbezoek kon worden gedaan. Bij dit huisbezoek kon de twijfel over een eventuele besnijdenis van het jongere meisje niet voldoende worden weggenomen en is er na overleg uiteindelijk besloten een AMK melding te doen. Hierdoor is het helaas niet mogelijk geweest de Focusgroep met haar te bespreken".

3. Tijdens de wervingsactiviteiten is contact opgenomen met zeer uiteenlopende organisaties, instellingen, Ngo's en personen. Bij die contacten zijn door personen uitspraken gedaan over of VGV volgens hen voorkomt, waar en in welke vorm (symbolisch of toch prikken en knippen). Daarnaast viel uit het contact soms op te maken hoe men aankijkt tegen het ritueel. Terwijl in andere gevallen eerst welwillend en later afwijzend gereageerd werd op de uitnodiging tot deelname aan de verkenning. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de reacties (enigszins geclusterd). De opmerkingen die tijdens de contacten gemaakt zijn, zijn in korte uitspraken en bewoordingen te vinden in Bijlage 1. Overzicht van wie benaderd is.

Overzicht reacties tijdens de werving		
	Aard van reactie	Aantal personen
1	Deelname aan Focusgroepsgesprek en/of interviews	8
2	Positieve reactie: "Goed dat je dit thema aankaart", "Belangrijk onderwerp"...	4
3	Negatieve reactie: "Het komt niet voor", "Nooit van gehoord", na een eerste contact afhouden of "niets mee te maken willen hebben..."	33
4	"Het is alleen symbolisch", "Ceremonie zonder fysieke schade", 'Geen verminking'...	7
5	Aantal door de onderzoekers gedane aanmeldingen en oproepen op Facebook pagina's, weblogs en webfora waarop in het totaal niet gereageerd wordt.	9
6	Het bleken geen Indonesiërs te zijn, ze werden alleen benaderd om hulp bij werving of de aangegeven weblink werkte niet (meer). Daarnaast ook reacties als: de moskee bestaat niet meer, er komen geen Indonesiërs op deze locatie...	10
	Totaal aantal reacties	71

Uit de tabel valt op te maken dat de negatieve en ontkennende reacties, in de zin van 'het komt niet voor' etc. etc., veruit het aantal positieve en bevestigende reacties overstijgt. Vooral het aantal contacten dat na een eerste reactie geen reactie meer geven, ook niet na herhaalde pogingen, is vrij groot. Volgens zeven personen gaat het om een zuiver symbolisch ritueel. Slechts een klein aantal personen (4) vindt het positief dat er aandacht geschonken wordt aan meisjesbesnijdenis onder Indonesische en Maleisische meisjes en vrouwen. Wat mogelijk meespeelt, is dat men geen behoefte heeft om 'de vuile was buiten te hangen' zoals een van de contacten het verwoorde. De zesde rij betreft contacten in verband met de werving, waaronder met niet-Indonesiërs, benaderingen van niet bestaande moskeeën of niet meer werkende weblinks. Deze 10 contacten zijn niet relevant voor het resultaat van de quickscan.

Nogal wat reacties versterken de indruk dat er een taboe heerst op het praten over het onderwerp. Twee Christelijke Indonesische vrouwen (nummers 62 en 63 op het bijgevoegd overzicht) vertellen de onderzoekers dat "ze (Indonesische Moslims in Nederland, E.V.) nooit

over dit onderwerp willen praten” en waarschuwen zelfs: “wees behoedzaam, wees Oosters daarin”. Twee andere contacten (nummers 59, 61) beamen dat het een taboe onderwerp is. De weerstand onder de contacten om over meisjesbesnijdenis te praten wordt het sterkst verwoord door de Indonesische L.H en haar kennis (nummer 69 in het overzicht). Een moslim kennis antwoordde haar toen zij vroeg of de kennis interesse had in deelname aan het focusgroeps gesprek: “Bemoei je er niet mee! Dat zijn onze zaken”. Later aan de telefoon vertelde L.H.: “je moet oppassen dat er niet iets ernstigs gebeurt wanneer je met hen over dit soort zaken praat”. Toen later nog eens gebeld werd met de vraag of zij wilde deelnemen aan het focusgroeps gesprek of voor een interview, zei ze op felle toon: “Ik wil hierover niet meer benaderd worden!!”.

In hoever angst voor stigmatisering van de moslim Indonesiërs in Nederland ook van invloed is, is onduidelijk. Het is echter mogelijk dat wanneer een (politiek) gevoelig thema als meisjesbesnijdenis in verband gebracht wordt met islam, het moslim Indonesiërs in Nederland onder het huidig klimaat extra moeilijk maakt om over het onderwerp te praten. Bovendien wordt er in de pers en media regelmatig over bericht, ook in Indonesië - zij het met een afwijkende inhoud. Het is in ieder geval een beladen onderwerp...

7. Discussie

Voor overgegaan wordt naar de conclusies, worden in dit hoofdstuk aan de hand van bijdragen van twee respondenten enkele zaken verder uitgediept. De twee respondenten zijn professionals. De eerste bijdrage is van een Indonesische arts, werkzaam voor een ontwikkelingsorganisatie (medisch), de andere bijdrage zijn korte citaten uit een interview met een prominent en bekende Indonesische voorvechter van vrouwenrechten (politiek). Beiden zijn getrouwd met een Nederlander.

7.1. Het snijvlak tussen symbolisch en besnijdenis

Onderstaande mail ontving de onderzoeker twee weken nadat deze respondent al tijdens het focusgroeps gesprek haar twijfels kenbaar gemaakt had over het feit of er echt sprake is van meisjesbesnijdenis. De arts legde toen uit dat de kurkumawortel en het bijkomend ritueel (het snijden en de vorm ervan in de wortel, het reinigen) als een representatie gezien moest worden van het daadwerkelijk snijden, knippen of prikken in de vagina of clitoris. Het ging om de symboliek ervan. Na het focusgroeps gesprek werd afgesproken dat de informatie waarover Pharos beschikt haar gemaïld zou worden (artikelen, weblinks). Een dikke week later schreef de respondent het volgende:

"This is my reasonings:

Facts on FGM practice in Indonesia:

- *In general, it is observed that FGM is practiced in Indonesia, based on cultural and or religious tradition (based on a few academic papers available and some newspaper and web-based articles);*
- *The type of FGM practice is type 4 – unclassified and or type 1 – excision of prepuce (according to WHO classification); (see Budi Harsana 2003 – study in 6 provinces show prevalence of 28%)*
- *Terminology used in Indonesia : sunat perempuan. In Yogyakarta, the term used is*

tetesan.

- FGM in Indonesia is performed by dukun (TBA) and or by health professionals – the latter indicates medicalization process of FGM (this was supported by a decree of Indonesian MoH in 2006).
- In 2009. Prof. Jurnal Uddin from YARSI university did a study on the practice of FGM in Indonesia. He did a health facility-based survey and reported that from the 34 health facilities, 44% reported to do FGM type 1 (excision) and 56% type 4 (symbolic).
- There is indication that FGM is practiced in Indonesia (at least type 4 and type 1); and it is assumed that other types of FGM may be practiced in remote places in Indonesia.

Implication for migrant from Indonesia in NL:

Facts: so far no health complaints nor psychological are reported by Indonesian migrants in NL that can be attributed to the practice of FGM.

Thus it seems so far that from the health point of a view, no health risks can be attributed to the FGM among Indonesian migrants in NL."

Meisjesbesnijdenis is een feit in Indonesië, ook volgens de respondent. Het gaat om type 1 (het prikje) en om type 4 (niet geassocieerd). Er zijn volgens de arts geen gezondheidsklachten of -risico's aan de *sunat perempuan* verbonden. Met name omdat het type 1 besnijdenis in Indonesië in de meeste gevallen een onschuldig, symbolisch ritueel is (type 4 - *symbolic*). Een praktijk die bovendien ook in ziekenhuizen uitgevoerd wordt. De medicalisering wordt in haar mail genoemd en nu wel geaccepteerd in tegenstelling tot tijdens het focusgroeps gesprek. Maar dat medicalisering van meisjesbesnijdenis gepaard kan gaan met een verzwaring van het type wordt door de arts niet als een risico ingeschat. Ondanks dat onderzoeken in Indonesië wel die kant uitwijzen (zie *Terug van weggeweest. FGM in Indonesië*). In die gevallen dat er echt gesneden wordt (type 2) vindt het volgens de respondent alleen plaats in *remote places*. Maar voornamelijk, stelt de respondent, gaat het om een aanname (*it is assumed*).

De mail roept een interessante vraag op:

Moet de symbolische handeling met de kurkuma wortel (de meest voorkomende *sunat perempuan*) wel bestempeld worden als een vorm van meisjesbesnijdenis? Wordt er (door Westerlingen?) te rigide gedacht en te snel gedetermineerd?

Het beantwoorden van deze vraag valt uiteraard geheel buiten dit verslag. Maar het stellen ervan geeft wel de ratio en sfeer weer die mogelijk onder bepaalde Indonesiërs in Nederland heerst.

7.2. Tegenstrijdige ontwikkelingen?

Een andere vraag dringt zich op naar aanleiding van de resultaten van de quickscan: wat is eigenlijk de plaats van de islam bij dit alles? En in hoeverre heeft (de verspreiding van) meisjesbesnijdenis te maken met de (verspreiding van) de islam in Indonesië?

Tijdens het focusgroeps gesprek, de interviews en contacten met Indonesische organisaties, moskeeën en personen werd vaak over de islam gesproken. Meestal werd daarbij onderscheid gemaakt tussen henzelf en 'de Arabieren'. Over de invloed die 'zij' hebben op hoe Indonesië omgaat met meisjesbesnijdenis en over dat niet iedereen die invloed waardeert. Aan de hand van citaten uit het (Engels) interview met een respondent - mensenrechtenactivist in Indonesië en actief op het terrein van VGV - wordt het woord 'Arabieren' minder vaag gemaakt, hen een afgebakende plek gegeven in de (Indonesische) moslimgemeenschap... en worden enkele prikkelende vragen gesteld.

"Most Muslim Indonesians just follow and listen to the cleric. Some have a modern cleric. A modern cleric is someone who studied in Jordan or Modern Egypt: they are progressive clerics. But if the cleric studied in Arab countries like Saudi Arabia, then they are very strict. That is the difference."

Elke religie kent stromingen en afscheidingen. Datzelfde geldt de islam en is het geval in het overwegend soennitische Indonesië. Het salafisme heeft in Indonesië politiek voet aan de grond. Salafisten onderscheiden zich van andere soennitische geloofsgenoten in dat ze zich houden aan strakke geloofsregels en de authentieke praktijk, de *Salaf al-Saleh*. Het salafisme, oorspronkelijk afkomstig uit Saoedi-Arabië, breidt zich de laatste decennia wereldwijd snel uit, ook in Indonesië. Ook de *salafya* kent verschillende stromingen, zowel de moderne, geweldloze politieke variant, de zachte, lijdzame variant als de extreem orthodoxe, harde (en zoals bekend strijdlustige) variant¹¹ Waar een imam zijn opleiding kreeg, is van belang in hoever een gelovige de ruimte krijgt voor een eigen interpretatie van de islam (*itjihad*).

Het gezag en aanzien van een imam is groot. Het land en de leerschool waar de imam van het dorp of de stad zijn opleiding kreeg, kan volgens de respondent beslissend zijn voor hoe op lokaal niveau over de rol en plaats van vrouwen gedacht wordt. Een imam kan ook met zijn aanhang ergens neerstrijken.

"In some cities where the Islam is strong, girls are cut but not in the clitoris. Maybe they only cut the labia... You can say that one characteristic of Indonesian girls who are circumcised is that they are Islamic."

De laatste zin geeft aan dat er een relatie ligt tussen moslim zijn in Indonesië en meisjesbesnijdenis. De eerste zin dat er daadwerkelijk gesneden wordt. Althans op plaatsen waar de Islam *strong* is (de harde, strikte variant). Volgens de respondent is in die gevallen waar de imam een streng orthodox salafistische opleiding genoot, de kans aanwezig dat er in het dorp / de stad / de regio sprake is van een uitgebreider type besnijdenis dan de types 4 (symbolisch) en 1 (een prik).

---

¹¹ Informatie uit: Vlasblom D. (2015). Oorlog voer je niet voor de islam alleen. NRC - Wetenschap bijlage 21-22 Februari.

Dit roept de volgende vragen op:

- Is het zo dat onder Indonesische moslims met een 'Arabische' signatuur weinig ruimte is voor de eigen interpretatie - en dus voor een eigen visie op meisjesbesnijdenis?
- Bestaat de kans dat met de verspreiding van het extreem orthodox salafistisch gedachtegoed (de variant die gewapende jihad aanhangt) ook een hardere vorm van meisjesbesnijdenis gepropageerd wordt? Is hier mogelijk sprake van een beweging binnen de islam die tegengesteld is aan de strijd die gevoerd wordt tegen meisjesbesnijdenis?

Ook voor deze vragen geldt dat ze onmogelijk beantwoord kunnen worden binnen het kader en mandaat voor deze quickscan. Maar het zet de lezer mogelijk wel aan het denken.

8. Conclusie

8.1. Algemene conclusies

In totaal is met slechts acht Indonesische vrouwen uitgebreider gesproken over meisjesbesnijdenis in Indonesië en Nederland. Tegen de verwachting in (zeer grote groep, nauw verwant aan Nederland) is het extreem moeilijk gebleken om respondenten te vinden. De weerstand om opening van zaken te geven, blijkt groter dan aanvankelijk gedacht. Hier dient bij vervolgonderzoek rekening mee gehouden te worden. Bovendien deden aan het focusgroepsgesprek twee vrouwen mee met een Javaans-Surinaamse achtergrond. Respondenten uit Maleisië die in Nederland wonen zijn slechts in beperkte mate gezocht en uiteindelijk ook niet gevonden¹². Deze quickscan is dan ook gebaseerd op te weinig gegevens om harde uitspraken te kunnen doen.

Niet alleen is de inclusie te klein om valide uitspraken te kunnen doen, de respondenten waar mee gesproken is, zijn bij lange na niet representatief voor de grote groep Indonesische vrouwen in Nederland - bijna 200.000! Zo is het de onderzoekers niet gelukt om bezoekers van de Euromoslim moskee in Amsterdam te doen deelnemen aan de quickscan¹³. Ook de groep Indonesische studenten in Nederland is niet aan het woord gekomen evenals moslim Molukkers. Nader onderzoek is daarom gewenst, maar dan onder een representatieve groep. Aanbevolen wordt om deelnemers te selecteren met verschillen in etnische achtergrond, van verschillende generatie, religieuze achtergrond, opleidingsniveau en afkomstig uit verschillende eilanden van Indonesië.

De quickscan heeft wel wat opgeleverd in die zin dat door de wervingsactiviteiten onder (prominente) personen en Nederlandse organisaties met een Indonesische signatuur of doelstelling, nu mogelijk meer *awareness* is over de zorgen die in Nederland leven over de situatie in Indonesië wat de aanpak van meisjesbesnijdenis betreft.

8.2. Beantwoording van onderzoeksvragen

De opdracht hield een brede vraagstelling in en de beantwoording van de volgende twee kernvragen:

1. Leven in Nederland vrouwen en meisjes met een Indonesische of Maleisische achtergrond die zelf besneden zijn?
2. Lopen meisjes die in Nederland wonen met een Indonesische of Maleisische achtergrond risico om besneden te worden en zo ja hoe groot moet dit risico worden geschat?

---

¹² Tijdens het schrijven van dit verslag verscheen een artikel aan de hand van een onderzoek in 2012 naar meisjesbesnijdenis in Maleisië. Daaruit blijkt dat 62 tot 90% van de Maleisische moslim meisjes besneden is, en dat het, zoals in Indonesië, steeds vaker in een ziekenhuis plaatsvindt. Zie ook: <http://www.vice.com/read/female-circumcision-is-becoming-more-popular-in-malaysia>

¹³ De Euromoslim moskee is onderdeel van de PPME (*Persatuan Pemuda Muslim se-Europa*). De PPME organiseert Koranlessen en cursussen aan jongeren en kinderen met een Indonesische achtergrond. De Euromoslim moskee heeft een streng salafistische signatuur.

Iets scherper geformuleerd was het de opzet om volgende vier thema's aan de orde te stellen:

- Onder welke groepen Indonesiërs in Nederland komt VGV voor?
- Bestaat het risico dat meisjes besneden worden (bijv. bij bezoek aan thuisland) en hoe groot is dat risico?
- Hoe staat het met kennis (*awareness*) over VGV:
  - over de gevolgen van VGV
  - over zorg(voorzieningen) in Nederland voor vrouwen met klachten
  - over de Verklaring tegen Meisjesbesnijdenis?
- Wat kan de rol zijn / wat kan gedaan worden door
  - de eigen organisaties?
  - organisaties als GGD en Pharos?

In het hiernavolgende worden de vragen beantwoord. Althans voor zover dat mogelijk is met de toch vrij beperkte informatie die de quickscan opleverde.

1. Leven in Nederland vrouwen en meisjes met een Indonesische of Maleisische achtergrond die zelf besneden zijn? En onder welke groepen?

De uitkomsten uit het focusgroepsgesprek zijn niet in lijn met artikelen en het NOS radiofragment die aangeven dat meisjesbesnijdenis in Indonesië en bij migranten uit Indonesië bestaat. Doordat er maar vier deelnemers waren waarvan twee Javanen uit Suriname kon geen betrouwbaar beeld worden gevormd. Uit de interviews en andere contacten blijkt echter dat meisjesbesnijdenis haast zeker voorkomt onder meisjes en vrouwen met een Indonesische achtergrond die in Nederland wonen. Met het voorbehoud dat bij veel vrouwen een meer symbolische handeling plaatsvond waarvan niet duidelijk is in hoever sprake is van een besnijdenis. Mogelijk is zelfs het merendeel van de Indonesische vrouwen op die manier 'besneden'. Of het ritueel met de kurkuma wortel onder het WHO type 4 valt is onduidelijk evenals of het medische klachten veroorzaakt dan wel de integriteit van het vrouwelijk lichaam schendt.

Uit het focusgroepsgesprek en de interviews komt naar voor dat de *sunat perempuan* oorspronkelijk een culturele traditie is ongeacht de religie die men praktiseert. Ook onder Christenen en Hindoes vond deze besnijdenis traditioneel plaats. Tevens werd duidelijk dat de weerstand onder de Indonesische bevolking in Nederland om de *sunat perempuan* als meisjesbesnijdenis te bestempelen groot is. Meisjesbesnijdenis is een beladen onderwerp gebleken. Veel Indonesiërs in Nederland vinden het een non-issue (het is zuiver symbolisch). Mogelijk speelt mee dat ze niet geassocieerd willen worden met meisjesbesnijdenis zoals in de media voorgespiegeld en in sommige Afrikaanse landen gangbaar – het dichtnaaien van de labia (type 3). Ook ontkenning (afweermechanisme) en angst voor stigmatisering kan meespelen, met name onder de Indonesische moslimgemeenschap in Nederland. Meisjesbesnijdenis, Indonesië en islam zijn stuk voor stuk gevoelige onderwerpen in Nederland. Dat zijn ze zeker in combinatie met elkaar.

Een aantal respondenten geeft aan dat onder bepaalde religieuze groeperingen in Indonesië – met mogelijk vertakkingen in Nederland – het wereldwijd verbod op meisjesbesnijdenis naast hen neergelegd wordt. Aanhangers van deze in Indonesië ook politiek geïnstitutionaliseerde salafistische beweging pleiten voor instandhouding van het ritueel, en

propageren medicalisering ervan vanuit hygiënisch oogpunt. De mate waarin Indonesiërs die in Nederland wonen vatbaar zijn voor hun gedachtegoed, is niet helder geworden tijdens de quickscan.

Afsluitend kan, zij het met enige voorzichtigheid, gesteld worden dat besnijdenissen van het type 1 (prikje in de clitoris) en type 2 (snijden of knippen van labia) plaatsvinden in Indonesië. Vroeger maar ook nu. Hetgeen inhoudt dat er inderdaad Indonesische vrouwen in Nederland kunnen wonen die daadwerkelijk genitaal besneden zijn. Ongeacht of ze oorspronkelijk hindu, christen of moslim waren. De precieze vorm van besnijdenis lijkt afhankelijk van lokale gewoonten (*adat*). Er zijn veel lokale verschillen in de uitvoering, en dat is altijd al zo geweest. Om meer zicht te krijgen op onder welke groepen type 1 en 2 besnijdenissen plaatsvinden dient nader onderzoek gedaan te worden onder Indonesiërs in Nederland. Personen uit verschillende etnische groepen, afkomstig van verschillende eilanden, met verschillende religieuze signatuur en opleiding en vooral van verschillende generaties, dienen daarin betrokken te worden.

2. Lopen meisjes die in Nederland wonen met een Indonesische of Maleisische achtergrond risico om besneden te worden? Bestaat het risico bij een bezoek aan het herkomstland? En zo ja hoe groot moet dit risico worden geschat?

Met de beperkte informatie die nu voorhanden is, valt moeilijk met zekerheid aan te geven of er een risico is, laat staan hoe groot het risico is. De uitspraken die de respondenten deden, spreken elkaar soms tegen. Enerzijds vertellen twee vrouwen dat ze bij een bezoek aan het thuisland en de ander voor haar huwelijk met een moslim besneden werden. Anderzijds geven respondenten aan dat ze geen sociale druk ervaren op het moment dat ze met een dochter het dorp bezoeken, en zeggen anderen dat de Indonesische vrouwen die in Nederland terechtkomen vaak hoogopgeleid zijn, en 'echt niet van plan zijn' om hun dochter te laten besnijden.

Het feit dat met te weinig vrouwen gesproken is die bovendien totaal geen afspiegeling zijn van de diverse groep Indonesische meisjes en vrouwen in Nederland, wrekt zich vooral op dit punt: het is onmogelijk om een inschatting te maken van het *aantal* meisjes en vrouwen die mogelijk risico lopen. Het grootste risico speelt momenteel mogelijk onder de vrouwen die zich bekeren tot de harde, orthodoxe variant van *Salafya*. Ook meisjes en vrouwen uit dorpen, steden en gebieden waarvan de oorspronkelijke inwoners nu onder invloed staan van imams met deze signatuur, staan mogelijk bij een bezoek aan het thuisland onder druk om zich te houden aan de strikte regels die de salafisten zichzelf (en anderen) opleggen. Maar dat is speculatie en kan niet onderbouwd worden met uitspraken.

Hoe de situatie in Indonesië zich verder ontwikkeld (o.a. de invloed van politieke islam) maar ook de weerstand van de moeders tegen meisjesbesnijdenis en hun assertiviteit ('Je moet kunnen Neen zeggen') dat alles is van grote invloed op het risico van besnijdenis van hun dochters. De respondenten van hun kant lijken er vertrouwen in te hebben dat dat risico klein is en waarschijnlijk verder afneemt. De vraag blijft hoe het onder jongeren gesteld is, en of bijvoorbeeld de Indonesische studenten die jaarlijks naar Nederland komen gevrijwaard zijn van de druk in de eigen sociale omgeving.

3. *Hoe staat het met kennis over VGV onder Indonesische vrouwen in Nederland (de gevolgen ervan; zorgvoorzieningen in Nederland voor vrouwen met klachten; de Verklaring tegen Meisjesbesnijdenis)? En wat kan de rol zijn van de eigen organisaties, van GGD-en en Pharos?* Deze onderwerpen kwamen slechts zijdelings aan de orde. De vraag of daadwerkelijk sprake is van meisjesbesnijdenis of eerder van een onschuldig, symbolisch ritueel speelde daarbij een grote rol en nam zowel bij het focusgroeps gesprek als tijdens de interviews veel tijd in beslag. Een aantal respondenten weet van het onderwerp maar relateert het eerder aan 'wat men in Afrika doet' dan aan de eigen ervaring. De informatie over meisjesbesnijdenis haalt men uit krant en media – men kent vooral de meest ingrijpende vorm ervan (type 3). De positie van Nederland met betrekking tot meisjesbesnijdenis (radicale afwijzing) is waarschijnlijk bekend in de gemeenschap.

Opvallend is het feit dat een aantal respondenten aangeeft dat het onderwerp meisjesbesnijdenis in Indonesië op Facebook en andere *social media* besproken wordt. Ook wordt door enkele respondenten voorafgaand aan een bezoek aan het thuisland contact opgenomen met de familie en vrienden in het dorp of stad met de vraag of de kans bestaat dat een dochttertje besneden kan moeten worden. Er is kennelijk onderling communicatie en mogelijk ook zorg over meisjesbesnijdenis.

In hoever Indonesische vrouwen weet hebben van de gevolgen van meisjesbesnijdenis, daarover is om dezelfde reden als eerder aangegeven (de *sunat* is symbolisch) tijdens deze quickscan niet veel bekend geworden. Een anekdote is wel tekenend: op het moment dat het focusgroeps gesprek aanving werd de mannelijke onderzoeker gevraagd niet verder aanwezig te zijn bij het gesprek. Een van de dames zat hartstochtelijk te huilen om hetgeen haar overkomen was (de besnijdenis). Het leek te pijnlijk voor haar om er met een man over te praten. Ook op andere momenten werd duidelijk dat men weet welke psychische impact meisjesbesnijdenis kan hebben. Over de fysieke klachten die gepaard gaan met VGV lijkt men minder op de hoogte te zijn. Wat de besnijdenis in eigen land betreft daarover waren alle respondenten helder; men heeft geen klachten naar aanleiding van het ritueel met de kurkuma wortel. In tegendeel, op een na alle respondenten maakten de onderzoekers er attent op dat de kurkuma wortel een desinfecterende werking heeft.

Over de Verklaring tegen Meisjesbesnijdenis, en het mogelijk nut ervan bij uitreizen naar Indonesië wist men doorgaans niets. Ook de hoogopgeleide respondenten, waaronder de arts, waren niet op de hoogte van het bestaan ervan. In alle gevallen waarin de Verklaring daaropvolgend uitgelegd werd, gaf de respondent aan dat het zinvol was om een vertaling ervan te maken. Opvallend, tenslotte, was de opmerking van een respondent dat men op de ambassade in Jakarta wel een vraag stelt over het verbod op meisjesbesnijdenis in Nederland, maar dat er tijdens de inburgeringcursus met geen woord over gerept wordt.

De rol van Pharos als Focal Point VGV is alle respondenten duidelijk gemaakt tijdens de quickscan. Men wist daar aanvankelijk niets van. Met een aantal respondenten zijn vervolgstappen besproken. Daarover meer in het volgende hoofdstuk Aanbevelingen.

9. Aanbevelingen

Ondanks dat meisjesbesnijdenis in de meeste gevallen in Indonesië (en Maleisië?) een vrij lichte ingreep is met weinig tot geen fysieke gevolgen, stelt Pharos de volgende acties voor:

1. In overweging nemen om Indonesië op de VGV landenlijst zetten. Meisjesbesnijdenis komt onder veel verschillende religieuze en etnische groepen voor, zowel vroeger als nu. De kans dat meisjes daadwerkelijk besneden worden (type 2) is aanwezig. De precieze prevalentie is niet bekend maar ligt volgens onderzoek rond de 30%. De implicatie van deze maatregel houdt het volgende in:

- er kleven consequenties aan voor de taken van de JGZ en Veilig Thuis organisaties (voorlichting, opsporing en melding). Het is belangrijk om de aanpak van meisjesbesnijdenis onder Indonesische vrouwen in Nederland te bespreken met aandachtsfunctionarissen VGV op een Landelijke Studiedag Aandachtsfunctionarissen VGV.
- Ook bij asielaanvragen uit Indonesië (laag in aantal) dient tijdens het eerste verhoor dan door de IND aandacht besteed te worden aan (de dreiging van) meisjesbesnijdenis.

Overigens zijn er berichten uit andere landen van Zuidoost Azië (Maleisië, Thailand, Filippijnen, Singapore) dat ook daar meisjesbesnijdenis sinds heugenis voorkomt onder bepaalde groepen, en tegenwoordig in ziekenhuizen uitgevoerd worden (zie noot 12).

2. De Verklaring tegen Meisjesbesnijdenis vertalen in het Bahasa Indonesia. Respondenten gaven tijdens de quickscan aan dat er sociale druk kan zijn in de 'thuisomgeving' in Indonesië om dochters te laten besnijden. De Verklaring is een probaat middel tegen deze sociale druk en ondersteunt de afwijzing van meisjesbesnijdenis bij een bezoek aan het thuisland. De gedachten gaan hierbij vooral uit naar studerende Indonesiërs in Nederland - toch zo'n 1000 per jaar en overwegend jong.

3. Een korte online enquête onder Indonesische vrouwen die in Nederland wonen. Te denken valt aan een quickscan in nauwe samenwerking met een Indonesische counterpart - bijvoorbeeld de ontwikkelingsorganisatie *Results in Health* waarvan de directeur al haar interesse toonde (<http://resultsinhealth.org/>). Via Survey Monkey of Google Drive kunnen enkele vragen uitgezet worden : heb je ervaring met meisjesbesnijdenis, welk type is het, waar is het uitgevoerd en door wie. In drie talen: in het Bahasa Indonesia, Engels en Nederlands. Waardoor op een indirecte manier een betere schatting gemaakt kan worden van het type en de prevalentie van VGV onder Indonesiërs in Nederland. Door samen met Nuffic een soortgelijke quickscan uit te voeren onder studenten is het mogelijk scherper in beeld te krijgen hoe de situatie onder jongeren is (de wortel of het mes?).

4. Nagaan, liefst samen met een Indonesische organisatie, wat de mogelijkheden zijn van het gebruik van sociale media, met name Facebook, bij het verspreiden van informatie over meisjesbesnijdenis onder Indonesische en Maleisische vrouwen.

10. Afsluiting

Dat het thema meisjesbesnijdenis erg beladen is, is tijdens deze quickscan weer duidelijk geworden. De quickscan heeft al met al veel langer geduurd dan gebruikelijk, en heeft daarnaast minder opgeleverd dan verwacht. Slechts acht respondenten werden bereid gevonden over het thema te praten. De quickscan is bijgevolg bij lange na niet representatief voor de grote en diverse groep Indonesische vrouwen in Nederland.

Ondanks deze enorme beperking is het toch mogelijk gebleken om enkele vragen die spelen te beantwoorden - zij het met voorzichtigheid. Zo is ondermeer duidelijk dat meisjesbesnijdenis voorkomt onder Indonesiërs die in Nederland wonen. Maar ook dat de vorm ervan kan afwijken van eiland tot eiland, mogelijk zelfs ook van dorp tot dorp. En dat de *sunat perempuan* niet altijd gepaard gaat met fysiek en psychisch lijden. Dat laatste is het geval bij de symbolische besnijdenis. Maar op welke eilanden en regio's en door wie het mes gebruikt wordt evenals wat in Nederland nog meer gedaan kan worden ter bescherming van Indonesische vrouwen die hier verblijven of wonen, die vragen blijven helaas onderbelicht.

BIJLAGE 1: Informatie voor mogelijke respondenten

Informatie over deelname focusgroepbijeenkomst *Information on participation focus group meeting* Informasi tentang partisipasi pertemuan kelompok fokus

Meisjesbesnijdenis in Nederland bij meisjes en vrouwen met een Indonesische of Maleisische achtergrond? *Female genital mutilation (FGM) in the Netherlands among girls and women with an Indonesian or Malaysian background?* Sunat perempuan di Belanda pada anak perempuan dan perempuan yang berasal dari Indonesia atau Malaysia?

Deze verkenning wordt uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. *This exploration is carried out by Pharos and commissioned by the Ministry of Health, Welfare and Sport.* Studi eksplorasi ini dilakukan oleh Pharos yang mendapatkan mandat dari Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (Kementrian Kesehatan Masyarakat, Kesejahteraan dan Olah Raga)

Pharos houdt zich al 20 jaar bezig met de bestrijding van meisjesbesnijdenis. Van veel landen in vooral Afrika is al tientallen jaren bekend dat er meisjesbesnijdenis voorkomt. Recent wordt duidelijk dat meisjesbesnijdenis ook in een aantal landen in Azië voorkomt zoals in Maleisië en Indonesië. *Pharos has been involved in the fight against FGM for 20 years. Of many countries, especially in Africa, it is known for decades that FGM takes place. Recently it has become clear that female genital mutilation also takes place in countries in Asia such as Malaysia and Indonesia.*

Pharos telah berkecimpung selama 20 tahun dalam perlawanan terhadap FGM (sunat perempuan). Di banyak negara, terutama di Afrika, praktek sunat perempuan telah dikenal selama puluhan tahun. . Baru-baru ini di beberapa negara di Asia seperti Malaysia dan Indonesia, semakin banyak bukti yang menunjukkan bahwa praktek sunat perempuan juga terjadi di negara-negara tersebut. .

Aangezien in Nederland meisjes en vrouwen van Indonesische en Maleisische afkomst wonen willen we weten of ook zij te maken hebben met meisjesbesnijdenis, bijvoorbeeld wanneer ze op bezoek gaan. Dat is belangrijk omdat het om gezondheid gaat en ook omdat meisjesbesnijdenis in Nederland niet mag. De volgende vragen staan centraal tijdens de bijeenkomst:

As girls and women of Indonesian and Malaysian descent live in the Netherlands, we want to know whether they also have to deal with female circumcision, for example when they visit the country. This is important because it concerns their health and also because female genital mutilation is forbidden in the Netherlands. The following questions will be discussed during the meeting:

Sebagai anak perempuan dan perempuan keturunan Indonesia dan Malaysia yang hidup di Belanda, kami ingin tahu apakah mereka juga harus berhadapan dengan isu sunat perempuan, misalnya ketika mereka pulang mengunjungi kampung halamannya. Hal ini penting karena praktek sunat perempuan terkait dengan kesehatan mereka dan juga karena praktek sunat perempuan ini dilarang di Belanda. Pertanyaan-pertanyaan berikut akan dibahas selama pertemuan:

- Leven in Nederland vrouwen en meisjes met een Indonesische of Maleisische achtergrond die zelf besneden zijn?
- *Women and girls with an Indonesian or Malaysian background who are circumcised do they live in the Netherlands ?*
- Perempuan dan anak perempuan yang berasal dari Indonesia atau Malaysia yang pernah mengalami disunat apakah mereka hidup di Belanda?
- Lopen meisjes die in Nederland wonen met een Indonesische of Maleisische achtergrond risico om besneden te worden en zo ja hoe groot moet dit risico worden ingeschat?
- *Do girls living in the Netherlands with an Indonesian or Malaysian background risk to be genitally circumcised, and if so how big is the risk?*

- Apakah anak perempuan yang berlatar belakang Indonesia atau Malaysia yang tinggal di Belanda mempunyai resiko untuk disunat, dan jika demikian, seberapa besar resikonya?

Pharos organiseert een focusgroep bijeenkomst in Utrecht en zoekt hier deelnemers voor. We zoeken vrouwen in Nederland met een Indonesische of Maleisische achtergrond. Er wordt in het groepsinterview geprobeerd een voorlopig antwoord te vinden op de vragen. De bijeenkomst duurt maximaal twee uur. Wat gezegd wordt, wordt digitaal opgenomen en nadien anoniem gemaakt. Wie wat zegt wordt onherkenbaar gemaakt.

Pharos is organizing a focus group meeting in Utrecht and looking for participants. We are looking for women in the Netherlands with an Indonesian or Malaysian background. We try to find some provisional answer to the above questions by means of the group interview. The meeting lasts up to two hours (maximum). What is said is digitally recorded and made anonymous after. Who says what is made unrecognizable.

Pharos menyelenggarakan diskusi kelompok terarah di Utrecht dan kami sedang mencari perempuan yang berasal dari Indonesia dan Malaysia yang tinggal di Belanda yang akan menjadi peserta diskusi. Kami berusaha untuk menemukan jawaban atas pertanyaan-pertanyaan diatas melalui pertemuan/diskusi kelompok terarah. Pertemuan akan berlangsung selama kurang lebih dua jam. Hal-hal yang dikatakan dan didiskusikan dalam pertemuan akan direkam secara digital dan dibuat anonim sehingga siapa yang berbicara tidak akan dikenali.

Reiskosten worden vergoed en iedere deelnemer ontvangt als dank een attentie, in de vorm van een cadeaubon van 25 euro.

Travel expenses are reimbursed, and each participant will receive a thank you gift, in the form of a voucher of 25 euros.

Kami akan mengganti biaya perjalanan, dan setiap peserta akan menerima hadiah sebagai ungkapan terima kasih kami atas partisipasi mereka, berupa voucher sebesar 25 Euro.

Bij vragen of indien u wilt meedoen aan de focusgroepbijeenkomst, neem contact op met:

For questions or if you want to join the focus group meeting, please contact:

Apabila ada pertanyaan lebih lanjut terkait hal ini atau Anda ingin bergabung dalam pertemuan diskusi kelompok, silakan hubungi:

Erick Vloeberghs MSc
Research & Development

Arthur van Schendelstraat 620
Postbus 13318 - 3507 LH Utrecht

Email: e.vloeberghs@pharos.nl

 030 234 98 00

www.pharos.nl - www.huisarts-migrant.nl

BIJLAGE 2: Informatie voor wervende intermediairen

Informatie over deelname focusgroepbijeenkomst

Meisjesbesnijdenis in Nederland bij meisjes en vrouwen met een Indonesische of Maleise achtergrond?

Deze verkenning wordt door Pharos uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Pharos houdt zich al 20 jaar bezig met de bestrijding van meisjesbesnijdenis. Van veel landen in vooral Afrika is al tientallen jaren bekend dat er meisjesbesnijdenis voorkomt. Recent wordt duidelijk dat meisjesbesnijdenis ook in een aantal landen in Azië voorkomt zoals in Maleisië en Indonesië.

Aangezien in Nederland meisjes en vrouwen van Indonesische en Maleise afkomst wonen willen we weten of ook zij te maken hebben met meisjesbesnijdenis, bijvoorbeeld wanneer ze op bezoek gaan. Dat is belangrijk omdat het om gezondheid gaat en ook omdat meisjesbesnijdenis in Nederland niet mag. De volgende vragen staan centraal tijdens de bijeenkomst:

- *Leven in Nederland vrouwen en meisjes met een Indonesische of Maleise achtergrond die zelf besneden zijn?*
- *Lopen meisjes die in Nederland wonen met een Indonesische of Maleise achtergrond risico om besneden te worden en zo ja hoe groot moet dit risico worden ingeschat?*

Pharos organiseert focusgroepbijeenkomsten in Utrecht en zoekt hier deelnemers voor. We zoeken mensen (lieftst vrouwen) in Nederland met een Indonesische of Maleise achtergrond. Er wordt in deze groepsinterviews geprobeerd een eerste voorlopig antwoord te vinden op de vragen. De bijeenkomsten duren maximaal twee uur. Twee bijeenkomsten vinden alleen met vrouwen plaats, één is met vrouwen en mannen samen. Wat iedereen zegt wordt digitaal opgenomen maar nadien anoniem gemaakt, wie wat zegt wordt onherkenbaar gemaakt. Het gaat om ieders indruk en ervaring, niet om de absolute waarheid. Wij gaan er bij Pharos vanuit dat niemand in Nederland de absolute waarheid over dit gevoelig onderwerp kent.

Reiskosten worden vergoed en iedere deelnemer ontvangt als dank een attentie, in de vorm van een cadeaubon van 25 euro.

Voor vragen of aanmelding: Erick Vloeberghs MSc.

E: e.vloeberghs@pharos.nl

T: 030-2349800 (werkzaam ma/di/do/vrij)

Pharos, Arthur van Schendelstraat 360, Utrecht

Voor route: www.pharos.nl

Informatie over de verkenning

1. Aanleiding

Meisjesbesnijdenis lijkt momenteel op grote schaal plaats te vinden in Indonesië en Maleisië.¹⁴ Tot voor kort werden deze landen niet als risicolanden voor VGV gezien. In Nederland wonen 192.800 vrouwen en meisjes met een Indonesische achtergrond en 1645 meisjes en vrouwen met een Maleisische achtergrond. Bij meisjes tot 20 jaar gaat het in Nederland om respectievelijk 11.740 en 1026 (CBS, 2012).

2. Vraag

Met deze nieuwe kennis uit Indonesië en Maleisië rijst de vraag op wat de situatie in Nederland is voor vrouwen en meisjes met een Indonesische of Maleise achtergrond.

a. Besneden vrouwen en meisjes:

- Leven in Nederland vrouwen en meisjes met een Indonesische of Maleise achtergrond die besneden zijn? Zo mogelijk een indicatie van grootte en kenmerken van deze groep.

b. Risico op besnijdenis:

- Lopen meisjes die in Nederland wonen met een Indonesische of Maleise achtergrond risico om besneden te worden en zo ja hoe groot moet dit risico worden ingeschat? Zo mogelijk een indicatie van kenmerken van deze groep.

3. Opzet verkenning Pharos

Om voor deze vragen tot een indicatief (voorlopig) antwoord te komen doen we bij Pharos een verkenning. We houden focusgroep bijeenkomsten met vertegenwoordigers van de Indonesische / Maleise gemeenschap in Nederland. Wij hopen in totaal 12-22 deelnemers te vinden. Deelnemers worden via contacten met zelforganisaties en vrouwenorganisaties in Nederland geworven. Het houden van focusgroep-bijeenkomsten is in verkennend onderzoek een aanbevolen onderzoeksmethode om in korte tijd zoveel mogelijk relevante onderzoeksgegevens te verzamelen. Ook worden enkele diepte-interviews gehouden die de kans bieden om nadere informatie te vergaren.

4. Planning

- Voorbereiding, mei en juni 2014
- Uitvoering focusgroep bijeenkomsten, vanaf augustus 2014
- Uitvoering diepte-interviews, vanaf september 2014
- Verwerking resultaten november / december 2014
- Oplevering onderzoeksverslag, 1 januari 2015

---

¹⁴ Budiharsana M., Amaliah L., Utomo B. & Erwinia (2003) *Female Circumcision in Indonesia. Extent, implications and possible interventions to uphold women's health rights*. Taha S. (2013). "A tiny Cut": *Female Circumcision in South East Asia*. In: Islamic Monthly;